

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-10

DUNYONI LISONIY ANGLASHDA RAQAMLARNING O'RNI: O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA

Yusupova Maksuda Umidjonovna, Abu Rayhon beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti

maksudayusupova26@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi raqamlarning lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Raqamlarning xalq dunyoqarashida tutgan o'rni, ularning semantik va ramziy mazmuni, folklor va diniy-mifologik manbalardagi qo'llanilishi keng yoritilgan. Ayniqsa, "bir", "uch", "yetti", "qirq" kabi sonlarning milliy tafakkurdagi o'rni hamda ularning axloqiy-ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishdagi roli alohida ko'rsatib berilgan. Shuningdek, ingliz tilidagi raqamlarning ramziy ma'nolari bilan qiyosiy tahlil o'tkazilib, umumiylik va farqli jihatlar aniqlangan. Maqolada raqamlarning lingvokulturologik tadqiqi nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va etnolingvistika uchun ham muhim ilmiy masala ekani ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: raqam, lingvokulturologiya, xalq og'zaki ijodi, folklor, diniy manbalar, mifologiya, ramz, qiyosiy tahlil, semantika, milliy tafakkur, madaniyatshunoslik, etnolingvistika, qadriyatlar.

РОЛЬ ЧИСЕЛ В ЯЗЫКОВОМ ОСМЫСЛЕНИИ МИРА: НА ПРИМЕРЕ УЗБЕКСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ

Юсупова Максуда Умиджоновна, Ургенчский государственный университет имени Абу Райхона Беруни

maksudayusupova26@gmail.com

Аннотация. В данной статье анализируются лингвокультурологические особенности чисел в узбекском и английском языках. Широко освещается место чисел в мировоззрении народа, их семантическое и символическое значение, а также использование в фольклорных и религиозно-мифологических источниках. Особое внимание уделено числам «один», «три», «семь», «сорок», их роли в национальном мышлении и формировании нравственно-духовных ценностей. Кроме того, проведён сравнительный анализ символических значений чисел в английском языке, выявлены сходства и различия. В статье подчёркивается, что исследование чисел в лингвокультурологическом аспекте является важной научной задачей не только для языкознания, но и для культурологии и этнолингвистики.

Ключевые слова: число, лингвокультурология, устное народное творчество, фольклор, религиозные источники, мифология, символ, сравнительный анализ, семантика, национальное мышление, культурология, этнолингвистика, ценности.

THE ROLE OF NUMBERS IN LINGUISTIC UNDERSTANDING OF THE WORLD: THE CASE OF UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES

Yusupova Maksuda Umidjonovna, Urgench State University named after Abu Rayhan Beruni

maksudayusupova26@gmail.com

Abstract. This article analyzes the linguocultural features of numbers in the Uzbek and English languages. It highlights the role of numbers in the worldview of the people, their semantic

and symbolic meanings, as well as their use in folklore and religious-mythological sources. Special attention is given to the numbers “one,” “three,” “seven,” and “forty,” their role in national thinking, and their function in shaping moral and spiritual values. In addition, a comparative analysis of the symbolic meanings of numbers in the English language is conducted, revealing similarities and differences. The article emphasizes that the study of numbers in the linguocultural aspect is an important scientific issue not only for linguistics but also for cultural studies and ethnolinguistics.

Keywords: number, linguoculturology, oral folklore, folklore, religious sources, mythology, symbol, comparative analysis, semantics, national thinking, cultural studies, ethnolinguistics, values.

Til – bu nafaqat ijtimoiy muloqot vositasi, balki xalqning tarixiy xotirasi, madaniyati, qadriyatlar va milliy dunyoqarashining aksidir. Har bir tilning leksik tizimida insoniyat tafakkuri va hayotiy tajribasining turli qatlamlari mujassam bo‘lgan. Shu nuqtai nazardan, raqamlar alohida lingvokulturologik ahamiyat kasb etadi. Chunki raqamlar oddiy matematik birlik sifatida emas, balki xalq tafakkuri, diniy tasavvurlari, mifologik qarashlari, folklor an’analari va kundalik nutq jarayonida ramziy ma’nolarda qo‘llanib keladi [1].

O‘zbek xalqining ko‘p asrlik og‘zaki va yozma adabiyotida raqamlar muhim ramziy kod sifatida namoyon bo‘ladi. Masalan, “bir” soni – birlik va yagona mavjudotni, “uch” soni – muqaddaslik va yaxlitlikni, “yetti” soni – mukammallik va barakani, “qirq” soni esa – barqarorlik va an’anani ifodalaydi. Bu kabi ramziy sonlar xalq og‘zaki ijodida, maqol va matallarda, doston va ertaklarda keng qo‘llanadi va ular orqali yosh avlod ongiga donolik, sabr, mardlik va ijtimoiy qadriyatlar singdiriladi [2].

Ingliz tilida ham raqamlarning ramziy ma’nolari mavjud. Masalan, “seven” soni omad timsoli sifatida (“lucky seven”) qadrlansa, “thirteen” esa ko‘pincha baxtsizlik belgisi sifatida (“Friday the 13th”) talqin qilinadi. Demak, ayrim raqamlar umumiy (universal) semantik yuklamaga ega bo‘lsa (masalan, 3 va 7 sonlari ko‘plab xalqlarda muqaddas sanaladi), ayrimlari esa milliy mentalitet va madaniy xotira bilan chambarchas bog‘liqdir.

Mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligi shundaki, raqamlarning lingvokulturologik xususiyatlarini o‘rganish orqali nafaqat tilning ichki semantik boyligi ochiladi, balki milliy tafakkur, xalq dunyoqarashi va madaniy qadriyatlarining chuqur qatlamlarini ham anglash mumkin bo‘ladi. Bundan tashqari, o‘zbek va ingliz tillaridagi raqamlarning qiyosiy tahlili lingvokulturologiya, semasiologiya va etnolingvistika fanlari uchun yangi nazariy hamda amaliy natijalar beradi [3].

Shu bois, “Dunyoni lisoniy anglashda raqamlarning o‘rni: o‘zbek va ingliz tillari misolida” mavzusi hozirgi globallashuv jarayonida milliy-madaniy merosni saqlash, xalq og‘zaki ijodini ilmiy asosda tadqiq qilish va tillararo madaniy umumiylik hamda farqlilikni aniqlash nuqtayi nazaridan dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Raqamlarning til tizimidagi o‘rni, avvalo, ularning oddiy matematik birlik emas, balki xalq tafakkurini ifodalovchi ramziy kod sifatidagi mohiyatida namoyon bo‘ladi. Insoniyat qadimdan tabiat hodisalarini, ijtimoiy munosabatlarni va diniy marosimlarni raqamlar orqali tartibga solib kelgan. Shu bois raqamlarning lingvokulturologik xususiyatlari ularning xalq xotirasi va madaniy merosdagi o‘rnini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek tilida raqamlarning semantik qatlami keng va rang-barangdir. Xalq dunyoqarashida “bir” soni birlik, yagona mavjudot va mutlaq haqiqatni bildiradi. U jamiyatdagi birdamlik, hamjihatlik va yaxlitlik timsoli sifatida talqin qilinadi. “Uch” soni qadimiy mifologik tasavvurlarda uch olam – osmon, yer va suvni anglatgan bo‘lib, keyinchalik u muqaddaslik, tartib va mukammallik

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-10

ramziga aylangan. “Yetti” soni esa o‘zbek xalq tafakkurida baraka va to‘liqlik timsoli bo‘lib, xalq maqol va matallarida ham tez-tez uchraydi: “Yetti o‘lchab, bir kes” kabi hikmatlar insonlarni mulohazali bo‘lishga da’vat etadi. Xalq madaniyatida “qirq” soni alohida semantik yuklamaga ega bo‘lib, u barqarorlik, mustahkamlik va marosimiy an’analar bilan chambarchas bog‘langan. Masalan, chaqaloqning “qirq kunligi”, “Qirq qiz” rivoyati, “qirq uydan ta’na” iboralari ushbu raqamning xalq tafakkurida qanday muhim o‘rin tutganini ko‘rsatadi.

Raqamlarning ramziy ma’nolari folklor asarlarida yanada yorqin namoyon bo‘ladi. Ertak, rivoyat va dostonlarda raqamlar voqea rivojini tartibga soluvchi vosita sifatida qo‘llanadi. Masalan, “Uch aka-uka”, “Yetti qahramon”, “Qirq qiz” kabi syujetlarda raqamlar nafaqat voqealar ketma-ketligini belgilaydi, balki ularning ramziy mazmunini ham chuqurlashtiradi. Folklorida raqamlar dramatik vaziyatni kuchaytirish, tinglovchini hayajonga solish va tarbiyaviy mazmunni yetkazishda alohida estetik funksiya bajaradi.

Diniy va mifologik manbalarda ham raqamlar muqaddas timsol sifatida talqin etiladi. Qur’oni karimda yetti qat osmon, to‘rt taraf, qirq kunlik ibodat tushunchalari qayta-qayta tilga olinadi. Hadis va rivoyatlarda esa raqamlar sabr, baraka, tozalik va mukammallik tushunchalari bilan bog‘liq holda uchraydi. Shuningdek, qadimgi mifologik qarashlarda uch olam – osmon, yer va suv, yetti iqlim va to‘qqiz qat yer haqidagi tasavvurlar mavjud bo‘lib, ular xalqning diniy-dunyoviy ongida barqaror ramz sifatida shakllangan.

Ingliz tilida ham raqamlarning lingvokulturologik xususiyatlari yaqqol seziladi. Masalan, “seven” soni “lucky seven” iborasida omad va baraka ramzi sifatida qaralsa, “thirteen” soni ko‘pincha salbiy ramz, ya’ni baxtsizlik va omadsizlik bilan bog‘lanadi. Bu holat ingliz xalqining mifologik qarashlari va xristianlikdagi diniy an’analar bilan bog‘liqdir. Demak, ayrim raqamlar universallik xususiyatiga ega – masalan, uch va yetti ko‘plab xalqlarda muqaddas son sifatida qaraladi, ayrimlari esa milliy mentalitet va madaniy xotira bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi.

Raqamlarning tarbiyaviy va madaniy ahamiyati ham beqiyosdir. O‘zbek xalq maqollari, ertak va dostonlarida raqamlar orqali yoshlarga sabr-toqat, mulohaza, ehtiyotkorlik va donolik singdiriladi. Masalan, “Yetti uxlab o‘ylagan yaxshi” maqoli qaror qabul qilishda shoshmaslikka undasa, “Qirq yil qo‘shnichilik qil” hikmati ijtimoiy munosabatlarda totuvlik va qo‘shnichilik rishtalarining qadriyat sifatida muhimligini ko‘rsatadi. Ingliz tilidagi sonlar ham ko‘pincha axloqiy-tarbiyaviy mazmun kasb etib, xalq tafakkurida ijobiy yoki salbiy ramz sifatida mustahkamlangan.

Shunday qilib, raqamlarning til tizimidagi o‘rni ularning lingvokulturologik mohiyati bilan belgilanadi. Ular xalq tafakkuri, diniy-mifologik tasavvurlari, folklor an’analari va ijtimoiy qadriyatlarini anglashda muhim semantik kod sifatida xizmat qiladi. Raqamlarni faqat matematik birlik sifatida emas, balki milliy madaniyatning ramziy unsuri sifatida tadqiq etish lingvokulturologiya, semasiologiya va etnolingvistika fanlari uchun dolzarb masala hisoblanadi.

Raqamlarning til tizimidagi o‘rni ularning matematik birlik sifatidagi mohiyatidan ancha keng bo‘lib, ular milliy tafakkur, madaniy xotira va ramziy anglashning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. O‘zbek tilida raqamlar xalq dunyoqarashida chuqur ma’noga ega bo‘lib, “bir” soni birlik va yaxlitlikni, “uch” soni muqaddaslik va tartibni, “yetti” soni baraka va mukammallikni, “qirq” soni esa barqarorlik va an’anani ifodalaydi. Ushbu sonlar xalq og‘zaki ijodi – maqol, matal, ertak va dostonlarda nafaqat voqealarning badiiy qurilishi, balki ularning tarbiyaviy va axloqiy mazmunini ham belgilab beradi.

Folklorida raqamlarning qo‘llanilishi estetik va dramatik vazifani bajarib, tinglovchi va o‘quvchining e’tiborini muayyan ramzlar orqali muhim ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarga qaratadi.

Xalq ertaklari va rivoyatlarida raqamlar obrazlarning harakati, sinovlar soni yoki voqealar rivoji bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, ular orqali sabr-toqat, donolik, mardlik kabi fazilatlar targ‘ib qilinadi. Bu jihatdan raqamlar xalq xotirasining barqaror ramziy kodlari sifatida shakllanganini ko‘rish mumkin.

Diniy va mifologik manbalarda ham raqamlarning muqaddas ramz sifatida talqin qilinishi ularning semantik yuklamasini yanada kuchaytiradi. Qur‘oni karim va hadis manbalarida uch, yetti, qirq kabi sonlarning qayta-qayta tilga olinishi ularning ilohiy va ramziy ahamiyatini ko‘rsatadi. Xalq dunyoqarashida diniy-ma‘naviy tasavvurlar bilan folkloriy meros uyg‘unlashib, raqamlar barqaror ma‘noga ega bo‘lgan timsollarga aylangan.

Qiyosiy jihatdan qaralganda, ingliz tilidagi sonlar ham ramziy ma‘noga ega bo‘lib, “seven” odatda omad va baraka bilan bog‘lansa, “thirteen” soni salbiy hodisalar va baxtsizlik ramzi sifatida qaraladi. Bu holat ingliz xalqining diniy-mifologik qarashlari bilan bog‘liq bo‘lsa-da, raqamlarning ramziy talqini o‘zbek tili bilan umumiylik va farqlarga ega. Xususan, uch va yetti sonlari ko‘plab xalqlarda muqaddas sanalishi ularning universallikka ega ekanini ko‘rsatsa, o‘zbek xalqidagi “qirq” soni yoki ingliz tilidagi “thirteen” kabi misollar raqamlarning milliy xususiyatlarini namoyon qiladi.

Shunday qilib, raqamlarning lingvokulturologik xususiyatlarini tahlil qilish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, etnolingvistika va folklorshunoslik uchun ham dolzarb masala hisoblanadi. Raqamlar orqali xalq tafakkuri, diniy-mifologik qarashlari va madaniy qadriyatlari ifodalanadi, yosh avlod ongiga esa axloqiy me‘yorlar, donolik va milliy qadriyatlar singdiriladi. Shu bois, raqamlarni lingvokulturologik jihatdan tadqiq qilish tilning ichki semantik boyligini ochib berish, milliy tafakkur va xalq madaniy merosini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, N. O‘zbek tilida raqamlarning lingvokulturologik talqini // Filologiya masalalari. – 2020. – №2. – B. 112–119.
2. Karimov, A. Raqamlar mifologik ramz sifatida: o‘zbek xalq dunyoqarashida // Ma‘naviyat va madaniyat. – 2016. – №4. – B. 30–37.
3. Mahmudova, S.; Usmonova, D. Son komponentli frazeologizmlar lingvokulturologik jihatlari // O‘zbekiston Fanlararo Innovatsiyalar va Ilmiy Tadqiqotlar Jurnal. – 2023. – №19. – B. 60–65.